

ARHITECTURA ȚĂRĂNEASCĂ ȘI ELEMENTELE EI DECORATIVE ÎN VESTUL ȚĂRII

Ne aflăm în fața unei ample lucrări despre un domeniu important al culturii și artei populare — arhitectura —, rod al unor îndelungate cercetări pe teren ale autorului, cercetător științific principal la Institutul de cercetări etnologice și dialectologice. Cercetărilor pe teren li s-au adăugat bogate informații bibliografice zonale și comparative, precum și surse conservate de-a lungul timpului în patrimoniile Muzeului județean Arad, Muzeului Țării Crișurilor și Muzeului etnografic al Transilvaniei. Zăbovirea succisivă în peste 200 de localități constituie o cheazăie a materialelor, interpretărilor și ilustrațiilor atât de reprezentative.

Preocupat să înlăture un gol informativ, de mult resimțit, cu privire la arhitectura țărănească din vestul României, autorul urmărește fenomenul cercetat într-o pertinentă caracterizare etnografică a zonelor cercetate și o clasificare sistematică a așezărilor omenești care adăpostesc construcțiile. În abordarea problematicei așezărilor, adoptă clasificarea formulată de R. Vuia, inițial director al Muzeului etnografic al Transilvaniei. Tipologic se au în vedere satele cu case izolate, cele cu case răsirate, satele de vale, cele îngrămadite, ca și acelea situate de-a lungul drumului. În cazul fiecărui grup de sate, clasificarea se întemeiază pe informații de ordin geografic, istoric, politic și economic.

Ca la alte așezări, problemele referitoare la arhitectura țărănească și la elementele ei decorative sunt tratate diferențiat pentru trei zone: a) zona de cîmpie, b) zona de deal și de munte, cu un profil etnocultural mai distinct, precum și c) zona de tranziție între cîmpie și deal. Această zonare etno-geografică a permis o abordare în care relația antropogeografică și etnografică dintre om și natură, dintre comunitățile omenești cercetate și mediul natural pus în valoare, să poată conferi principalul suport explicativ.

Zona de cîmpie cuprinde împrejurimile Șetinului, Aradului, Chișinău-Crișului, Socodorului, Tincăi și Oradiei.

Zona de deal și de munte îmbrățișează subdiviziunile cu aceste forme de relief din județele Arad, Bihor, și Cluj: Vașcău, Hălmașiu, Săvișin, Beiuș, Alejd, Precimpia Clujului, Pânticeu etc.

În zona de tranziție între cîmpie și deal sînt considerate așezările din partea de nord-vest a județului Bihor, pînă în cea de sud-vest a județului vecin, Arad.

Monografia regională și tematică realizată astfel se impune printr-o remarcabilă unitate teoretică și metodologică, pentru fiecare din zonele amintite tratîndu-se succesiv: tehnicile și materialele de construcție, locuința, interiorul locuinței, precum și variatele construcții gospodărești, expresii ale particularităților economico-sociale, ocupaționale, specifice fiecărei unități teritoriale-etnografice. Acest mod de abordare sistematică și unitară a prilejuit nu numai o cunoaștere concretă, aprofundată a realităților etno-culturale locale, dar și demersul comparativ și unificator pentru ansamblul vastei regiuni cercetate. Mai departe, obținerea unei sinteze regionale asupra arhitecturii populare i-a permis autorului să confere și o încadrare a acesteia în ansamblul arhitecturii românești în genere.

Remarcabile sînt și capitolele referitoare la porți, garduri împrejmuitoare, pivnițe țărănești, dar mai cu seamă cercetarea elementelor decorative dezvoltate în contextul arhitecturii țărănești din regiunea de vest a României.

Pornind de la poziția teoretică, după care arhitectura populară este un domeniu inseparabil legat de preocupările practice și de nevoia de frumos a țaranului, precum și de la poziția realismului artei populare, R. O. Maier subliniază că „ornamentele arhitecturale au o pîdită asemănare stilistică cu alte genuri de arte populare de o străveche tradiție, trădeză influența reciprocă, principiile artistice unitare și originea comună a diferitelor ramuri ale artei populare” (p. 50). În acest context se relevă ornamentele geometrice (dintele de lup, triunghiul, pătratul, rombul, linia în zig-zag etc.), care, prin comparație cu cele scoase la lumină de ceramica rezultată din săpăturile arheologice, vădese o vechime mult milenară. Corespunzător cu tradiția ornamentării în lemn s-au întîlnit în arhitectura țărănească de lemn o seamă de ornamente cu o vechime incontestabilă: reprezentările solare (motivele cosmomorfe soarele, cerul, rombul), reprezentările mitologice (arborele vieții), cele simbolice (documentate prin fitomorful-bradul), orna-

mentul zoomorf-dintele de lup, alături de cel skeomorf-funia ș.a. Autorul compară aceste ornamente cu altele similare din restul țării, ca și din mediul cultural eurasatic în genere. Semnificativă este extinderea decorului tradițional de pe arhitectura din lemn, pe aceea realizată în stucatură, confirmînd constatări bihorene anterioare privind circulația ornamentelor de la un gen de artă populară la altul. Considerațiile comparative asupra ornamentelor îmbracă frecvent o arie carpato-balcanică-mediteraneană, eurasatică etc. în plan orizontal, și diacronic pînă la fondul decorativ traco-dacic (arborele vieții, funia ce simbolizează la români unitatea familială, simbolul bărbăției redat prin frunza bradului), confirmînd constatări contemporane, ca cele cuprinse în anuarul „Ialomîța” (Muzeul județean din Slobozia). O contribuție deosebită o conferă analiza morfologică a numeroaselor reprezentări decorative ale arborelui vieții, precum și cele cu o tematică antropomorfă.

Un merit deosebit al lucrării îl constituie descrierea pe larg a decorului contemporan din arhitectura regiunii, prezentarea ornamentelor noi ce reflectă mutații radicale desfășurate în satul zilelor noastre, în vestul țării.

Un alt merit îl constituie abordarea sistematizării teritoriului rural, a problemelor legate de restructurarea spațiului rural arădan-bihorean, de organizarea lui judicioasă, cît și de crearea unor noi instituții comunale (social-culturale) care să dezvolte tradițiile constructive regionale. Sugestiile autorului în acest domeniu sînt diferențiate zonal, antropogeografic, economic și etnoartistic. Ele țin seamă de disponibilitățile diferențiate de adaptare, dezvoltare și înnoire ale fiecărui grup microzonal de localități.

Editorul colectiv — Comitetul județean de cultură și educație socialistă și Centrul de îndrumare a creației populare și a mișcării artistice de masă din Arad — s-a îngrijit de condiții moderne de tipărire, care fac din această monografie o carte plăcută la vedere, sporind accesul acesteia în rîndul cititorilor, cercetătorilor și muzeologilor.

Prof. dr. Nicolae Dunăre

A DOUA SESIUNE DE LUCRĂRI A COMITETULUI INTERNAȚIONAL PENTRU ARHITECTURA VERNACULARĂ — PLOVDIV, 16—20 OCT. 1979

In cursul lunii octombrie anul trecut s-au desfășurat la Plovdiv lucrările Comitetului internațional pentru arhitectură vernaculară la care au participat 9 membri permanenți și 4 membri asociați din: R. P. Bulgaria, R. S. Cehoslovacă, Elveția, Finlanda, R. F. Germania, R. D. Germană, R. S. F. Iugoslavia, R. S. România, U.R.S.S., R. P. Ungară ș. a.

Tema principală a dezbaterii a fost *Definierea termenului de arhitectură vernaculară*. Pe baza punctului de vedere, trimis în scris de membrii permanenți și asociație, arh. dr. Rachele Anguelova, președinta Comitetului internațional pentru arhitectură vernaculară, a prezentat o sinteză a diferitelor opinii.

Considerînd că referatul și discuțiile asupra temei interesează și pe alți specialiști din R. S. România încercăm să prezentăm succint păreri reprezentanților din diferite țări, rezultate din experiența proprie.

O primă concluzie la care s-a ajuns, pe baza rapoartelor și discuțiilor, a fost aceea că trebuie să fim foarte atenți cînd încercăm să generalizăm stabilind criterii universal valabile pentru termenul arhitectură „vernaculară” în cazul concret al unei țări. Această concluzie se impune dealtfel din însăși descifrarea termenului așa cum arăta prof. B. Pavlovich: „Termenul vernacular... ceea ce este indigen, ceva propriu unei țări, ceea ce este originar dintr-o țară — stabilit într-o țară din timpuri imemorabile”.

În consecință nu este vorba de criterii comune tuturor țărilor, de criterii universal valabile, ci de specificul unei țări, unei regiuni, artei și arhitecturii acesteia.

Acceptarea ideii oferă însă un cîmp de acțiune extrem de vast și, așa cum afirma domnul Mercer în raportul său, arhitectura populară tipică pentru o parte a Angliei devine non tipică pentru alta, după cum în țările balcanice unele trăsături tipice ale arhitecturii depășesc cu mult actualele granițe ale statelor actuale, fapt subliniat de prof. arh. Moutsopoulos, prof. Pavlovitch și dr. G. Stoica. Același fenomen poate fi observat și în arhitectura populară a multor țări din Europa centrală, Germania, R. S. Cehoslovacă, Finlanda, Austria, R. P. Ungară.

Al doilea punct asupra căruia s-au concentrat discuțiile a fost *denumirea acestui gen de arhitectură*. În Anglia termenul „vernacular” este de mult în circulație în timp ce în alte țări este complet necunoscut. Dintre toți termenii folosiți — arhitectură populară, arhitectură provincială, arhitectură rurală, anonimă, ori arhitectură primitivă, arhitectură spontană, arhitectură fără arhitect etc. — cel de arhitectură populară este cel mai răspândit. De altfel sensul acestui termen este mai apropiat de cel de „arhitectură vernaculară” și toți membrii Comitetului îi atribuie același înțeles: arhitectură rezultată din evoluția seculară a artei populare în opoziție cu arhitectura oficială a claselor stăpânitoare, punct de vedere susținut de prof. Moutsopoulos, prof. Pavlovitch, prof. Sezgin, dr. Stoica, dr. Novakova, dr. Mercer, dr. Gnedovski și arh. Kaila.

În problema *cercetării modelelor arhitecturii vernaculare* opiniile au fost diferite. Reprezentanții Ungariei, Finlandei, Angliei, Elveției și Cehoslovaciei au mers în oarecare măsură pînă la identificarea arhitecturii vernaculare cu arhitectura rurală bazîndu-se pe de o parte pe faptul că în momentul de față înțeleg această arhitectură cu precădere în sate, iar pe de altă parte pe tehnologia de construcție, aspectul arhitectural și destinația funcțională a construcțiilor.

Reprezentanții U.R.S.S., Iugoslaviei, Greciei, României, Turciei și Belgiei au susținut dimpotrivă că arhitectura vernaculară trebuie căutată și în orașe. Afirmările acestora se bazează pe faptul că localitatea nu este singura care determină specificul arhitecturii ci obiceiurile, funcționalitatea și calitățile artistice.

Anumite diferențe de opinie s-au exprimat și în raport cu *genul de construcții care ar trebui considerate arhitectură vernaculară*. Toți membrii comitetului au fost de acord că toate casele și construcțiile de agricultori, pomicultori, viticultori, crescători de animale, meșteșugari, aflate în sate și în oarecare măsură în orașe pot fi considerate vernaculare. Diferențele de opinie s-au manifestat în legătură cu monumentele religioase din mediul rural, ansamblurile mănăstirești și construcțiile administrative din sate și orașe. De exemplu, dr. Gnedovski (U.R.S.S.) susține că

pot fi considerate vernaculare micile biserici din sate, ansamblurile mănăstirești, construcțiile orășenești care au folosit manierele și formele de construcție ale arhitecturii tradiționale. Prof. Pavlovitch (Iugoslavia) susține că toate construcțiile țărănești și urbane care datează de la sfîrșitul secolului al XIX-lea trebuie considerate monumente de arhitectură vernaculară dacă nu au fost construite după proiecte tehnice autorizate și cu metode de construcție moderne. Arh. P. Kaila (Finlanda) adaugă arhitecturii vernaculare toate construcțiile de lemn din oraș și sate: ferme, biserici etc., datînd de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea pînă în 1920.

Arh. dr. R. Anguelova, președintele Comitetului, a propus, și ceilalți membri au acceptat, ca *domeniul arhitecturii vernaculare* să cuprindă toate construcțiile din oraș și sat indiferent de destinația lor, cu condiția ca ele să fie construite cu ajutorul tehnicii și în formele tradiționale țării respective de meșteri populari.

O altă problemă dezbătută a fost aceea a *autorilor arhitecturii vernaculare*. Majoritatea membrilor au fost de acord că ea este realizată de meșteri populari care au acumulat cunoștințe practice din generație în generație timp de secole dar care nu sînt arhitecți. Anumită diferență de nuanță s-a manifestat însă și în acest domeniu. O parte din membrii comitetului (dr. Roman—Ungaria, arh. Sezgin—Turcia) au susținut că marea masă a constructorilor sînt chiar proprietarii lor care lucrează cu ajutorul comunității respective sau meșteri populari, în timp ce majoritatea membrilor au fost de părere că sînt meșteri populari specializați asemănători fierarilor sau olarilor. Dr. M. Gschwend, dr. Gnedovski și arh. Moutsopoulos consideră că arhitectura vernaculară reflectă un stadiu artizanal profesionalizat, organizat în comun, folosind un sistem propriu, rezultat din experiența acumulată și din cunoștințe profesionale specifice. Arh. Kaila afirmă chiar că în Finlanda meșterii populari folosesc tehnicile tradiționale chiar și atunci cînd au absolvit o școală profesională de stat la Stockholm.

Ca urmare a discuțiilor s-a acceptat ideea că autorii arhitecturii vernaculare sînt meșteri

populari dar în unele țări, pot fi constructori chiar proprietarii construcțiilor.

Ultimul aspect în discuție a fost acela al *vechimii arhitecturii vernaculare*. Avînd în vedere condițiile deosebite din diferite țări nu s-a ajuns la un consens. În timp ce majoritatea participanților au situat arhitectura vernaculară în sec. XVII—XIX pentru alții în perioada respectivă nu se mai construiau asemenea monumente.

Ca urmare a dezbaterilor, președintele comitetului, dr. R. Anguelova, a propus să se accepte ideea că ceea ce contribuie la definirea arhitecturii vernaculare sînt:

— condițiile istorice concrete ale fiecărei țări;

— ambientul;

— materialele și tehnicile folosite;

— funcționalitatea;

— aspectul estetic regional (cu alte cuvinte, ceea ce definește în fond tipicul unei arhitecturi populare date).

Membrii comitetului au fost de acord cu propunerea considerînd că pentru moment nu este cazul să se elaboreze o definiție care ar putea să negligeze ori să contravină condițiilor specifice unor țări.

Programul de viitor al Comitetului internațional pentru arhitectură vernaculară va cuprinde între alte activități realizarea unei bibliografii internaționale pe această temă. Reprezentantul României a fost desemnat cu elaborarea unui chestionar care va fi difuzat membrilor comitetului, comitetelor naționale ICOMOS și specialiștilor în domeniul arhitecturii. Pe baza informațiilor primite, Comitetul internațional pentru arhitectură vernaculară va tipări în viitor un volum special.

În încheiere subliniez succesul deosebit și aprecierea unanimă de care s-a bucurat la această ședință Revista muzeelor și monumentelor — monumente istorice și de artă nr. 1 dedicat arhitecturii vernaculare, așa cum rezultă dintr-o scrisoare de mulțumire trimisă de conducerea ICOMOS la sediul C.I.A.V. de la Plovdiv semnată de domnul Conaly.

dr. GEORGETA STOICA